

O‘TKIR HOSHIMOV ASARLARIDA SO‘Z BIRIKMALARI USLUBIYATINING NAZARIY ASOSLARI

Qodirberganova Dilnura Murod qizi

Nukus Davlat Pedagogika instituti 3-kurs talabasi

qodirberganovadilnura@gmail.com, 957602122

Annotatsiya: Ushbu ilmiy ish O‘tkir Hoshimov asarlari materiallari asosida so‘z birikmalarining uslubiy xususiyatlarini tahlil qilishga bag‘ishlangan. Maqolada so‘z birikmalarining badiiy matnning emotsional ta’sirchanligi, obrazlilik va milliy ruhni ifodalashdagi estetik funksiyalari o‘rganiladi. Shuningdek, so‘z birikmalarini zamonaviy ta’lim jarayonida interfaol metodlar va pedagogik texnologiyalar yordamida samarali o‘rgatishning amaliy usullari va ahamiyati ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: So‘z birikmasi, Uslubiyat, Badiiy matn tahlili, Pedagogik texnologiyalar, Interfaol metodlar, Konnotativ ma’no

Annotatsion: This scientific work is devoted to the analysis of the stylistic features of word combinations based on the materials of the works of Otkir Hoshimov. The article studies the aesthetic functions of word combinations in the emotional expressiveness of the literary text, imagery and expression of the national spirit. It also shows the practical methods and importance of effective teaching of word combinations in the modern educational process using interactive methods and pedagogical technologies.

Key words: Word combination, Style, Fictional text analysis, Pedagogical technologies, Interactive methods, Connotative meaning

Аннотация: Данная научная работа посвящена анализу стилистических особенностей словосочетаний на материале произведений Откира Хошимова. В статье исследуются эстетические функции словосочетаний в эмоциональной выразительности художественного текста, образности и выражении национального духа. Также показаны практические методы и значение эффективного обучения словосочетаниям в современном образовательном процессе с использованием интерактивных методов и педагогических технологий.

Ключевые слова: Словосочетание, Стиль, Анализ художественного текста, Педагогические технологии, Интерактивные методы, Коннотативное значение

Badiiy matnning asosiy kommunikativ va estetik kuchi til birliklarining uslubiy vazifasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Tilning badiiy imkoniyatlarini ochib berishda esa so‘z birikmalari alohida o‘rin egallaydi. Adabiy til – bu xalq tafakkurining, dunyoqarashining, madaniyatining, tarixiy yodgorligining ifodasi bo‘lib xizmat qiladigan asosiy omillardan biridir. Adabiy tilning badiiy-estetik imkoniyatlarini keng namoyon etishda so‘z birikmalari alohida ahamiyatga ega. Ular nafaqat grammatika doirasida tahlil qilinadi, balki stilistika nuqtai nazaridan ham o‘rganilishi

zarur. Xususan, badiiy adabiyotda soʻz birikmalari muallifning estetik dunyoqarashini ifodalash, obrazlar yaratish, emotsional taʼsir kuchini oshirishda faol ishtirok etadi. Oʻtkir Hoshimov soʻz birikmalarida sinonimlar, antonimlar va boshqa uslubiy vositalardan foydalanib, ifodaning rang-barangligini oshiradi. Oʻtkir Hoshimovning koʻplab asarlarida tabiat tasviri markaziy oʻrinda turadi, soʻz birikmalari esa bu tasvirlarni jonlantirish uchun xizmat qiladi. “Dunyoning ishlari” asarida ham: “Ochiq osmon” — insonning erkinligi, kelajakka umid bilan qarash ramzi sifatida ishlatiladi. “Yomgʻir tomchilari” — hayotdagi qiyinchiliklar, toʻsiqlar, lekin shu bilan birga tozalanish va yangilanish ramzi. Bunday birikmalar asarning falsafiy chuqurligini oshiradi, oʻquvchiga voqealarning maʼnosini anglash imkonini beradi. Soʻz birikmalari koʻpincha oʻzbek xalqining urf-odatlarini, milliy anʼanalari bilan bogʻliq boʻladi: “Dasturxon atrofida” — oilaviy iliqlik, milliy anʼanalar markazi sifatida. “Choʻlning yulduzi” — oʻzbekning mardligi, qahramonligi ramzi. “Qoʻshiqday jonli” — xalq badiiy ijodining oʻziga xos ifodasi. Bu uslubiy xususiyat asarga milliy rang va maʼno beradi.

Soʻz birikmalari baʼzan oʻz holicha emotsional, baholovchi, ekspressiv maʼno berishi bilan nutqning umumiy ohangiga taʼsir koʻrsatadi. Aynan shunday imkoniyatlar Oʻtkir Hoshimov ijodida keng koʻlamda koʻzga tashlanadi. Oʻtkir Hoshimov oʻz asarlarida soʻz birikmalarini ishlatishda muayyan uslubiy yondashuvga amal qiladi. Ularning tanlanishi, joylashuvi va semantik ogʻirligi yozuvchining individual uslubini belgilaydi. Bu esa har bir iboraning umumiy kontekstdagi badiiy yukini oshiradi. Shuningdek, yozuvchi koʻpincha badiiy tasvirni kuchaytirish uchun kinoyaviy, ramziy, ironik ohangdagi soʻz birikmalaridan foydalanadi. Bu holatda birikmalar oddiy semantik maʼnodan chiqib, kengroq – konnotativ maʼnolarni anglatadi. Oʻtkir Hoshimov asarlaridagi soʻz birikmalarini taʼlim jarayonida samarali oʻrgatish uchun quyidagi amaliy metodlar qoʻllaniladi: *Oʻquvchilar muallifning matnlaridan stilistik soʻz birikmalarni izlab topadilar va ularni kontekst asosida tahlil qiladilar.* Bu usul soʻz birikmalarning maʼno va uslubiy funksiyalarini yaxshiroq anglashga yordam beradi. “Soʻz birikmalarning sinonimlarini topish va ularni oʻz jumalari bilan almashtirish orqali oʻquvchilar lugʻat boyligini kengaytiradilar. “Koʻngli gʻira-shira” oʻrniga “*ruhi bezovta*”, “*xayoli tarang*” kabi ifodalarni ishlatib koʻring. *Soʻz birikmalarning tovush-talaffuz jihatidan tahlili, ularning ritm va intonatsiyaga taʼsiri koʻrib chiqiladi.* Oʻquvchilar soʻz birikmalarni toʻgʻri talaffuz qilish va ularning hissiy taʼsirini sezish boʻyicha mashqlar bajaradilar. “Titrab ketdi” iborasidagi ritmik tovushlar qahramonning asabiy holatini aks ettiradi. *Oʻquvchilarga oʻz fikrlarini soʻz birikmalaridan foydalangan holda ifodalash topshiriladi.* Masalan, qisqa hikoya, dialog yoki sheʼr yaratish. *Oʻzingizning his-tuygʻularingizni “yuragi siqilgan” kabi soʻz birikmalari yordamida ifodalang.* Muallifning asarlaridan olingan parchalardan foydalanib, oʻquvchilar rol oʻynashadi. Bu usul soʻz birikmalarining kontekstda ishlatilishini va emotsional kuchini yaxshiroq anglashga yordam beradi. Soʻz birikmalarini oʻrgatish nafaqat lugʻat boyligini oshiradi, balki til madaniyatini rivojlantiradi, badiiy ifodaning samaradorligini oshiradi.

O‘tkir Hoshimov asarlaridagi uslubiy so‘z birikmalari o‘quvchilarda tilga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otadi, badiiy tilda fikrni aniq va jonli ifodalashga o‘rgatadi. Bugungi kunda ta‘lim jarayonini samarali va interfaol qilish uchun *innovatsion pedagogik texnologiyalarni* qo‘llash zarur. O‘tkir Hoshimovning badiiy matnlaridagi so‘z birikmalarining uslubiy xususiyatlarini chuqur anglash va o‘rgatish uchun quyidagi zamonaviy usullar muvaffaqiyatli qo‘llanilishi mumkin. O‘quvchilarning diqqatini jalb qilish va ularni faol ishtirokiga erishish uchun interfaol ta‘lim platformalari va dasturlari ishlatiladi. Masalan: Matn tahlili bo‘yicha viktorinalar; So‘z birikmalarining ma‘nosi va ishlatilishini o‘rgatish uchun onlayn testlar; Ovozli va videomateriallar yordamida emotsional ifodani anglash. So‘z birikmalarining ma‘nosini yaxshiroq tushunish uchun diagramma, grafik, kontseptual xaritalar tuzish. Bu usul so‘z birikmalar o‘rtasidagi bog‘liqlik va ularning obrazli-ma‘nosini vizual ko‘rinishda taqdim etadi. “Ko‘ngli g‘ira-shira” iborasi markazida turgan so‘zdan boshlanib, unga bog‘liq ma‘nolar va sinonimlar, emotsional ranglar bilan ajratilgan. Guruh ishlari orqali o‘quvchilar birgalikda so‘z birikmalarini tahlil qilishadi, o‘zaro fikr almashadilar va yaratuvchanlik ko‘nikmalarini rivojlantiradilar[1]. Video, audio, animatsiyalar yordamida so‘z birikmalarining badiiy matndagi ifodaviy kuchi ochib beriladi. Bu usul tinglovchilar va ko‘rish qobiliyati yuqori bo‘lgan o‘quvchilar uchun ayniqsa samaralidir. O‘quvchilar O‘tkir Hoshimov asarlaridan parchalardan sahnalashtirish, dramatik o‘qishlar tashkil qiladi. Bu orqali so‘z birikmalarining kontekstda ishlatilishi va hissiy kuchi yanada sezilarli bo‘ladi. Quyida zamonaviy metodlarni amaliyotda qo‘llashga oid misollar keltiriladi: Viktorina: O‘quvchilarga O‘tkir Hoshimov asarlaridan olingan so‘z birikmalari beriladi va ularning ma‘nosini topish yoki to‘g‘ri qo‘llashni so‘raladi. Dialog yaratish: So‘z birikmalardan foydalangan holda qisqa dialog yoki hikoya yozish[2]. Masalan, “Ko‘ngli g‘ira-shira” va “Yuragi siqilgan” iboralarini o‘z ichiga olgan asar yaratish. Audio tinglash: Matnni audio shaklida tinglab, so‘z birikmalarining intonatsiya va ohangdagi ifodasini tahlil qilish. Rol o‘yinlari asar qahramonlari obrazida so‘z birikmalarni jonlantirish. So‘z birikmalarini zamonaviy metodlar bilan o‘rgatish o‘quvchilarda quyidagi natijalarga olib keladi:

- Til boyligi va badiiy nutq madaniyatining oshishi;
- Matnni yanada chuqurroq tushunish va tahlil qilish qobiliyatining rivojlanishi;
- Emotsional intuitsiya va ijodiy fikrlashning rivojlanishi;
- O‘quvchilarning o‘z fikrini aniq va jonli ifodalash qobiliyatining oshishi.

O‘tkir Hoshimov asarlaridagi so‘z birikmalarining uslubiy xususiyatlarini teran anglash va ularni samarali o‘rgatish uchun quyidagi metodlar qo‘llanilishi mumkin: Matnda so‘z birikmaning o‘ziga xos ma‘nosini aniqlash uchun uning ishlatilgan kontekstini chuqur o‘rganish zarur. Bu usulda o‘quvchilar: So‘z birikmaning oldi va orqasidagi so‘zlar bilan bog‘liqligini ko‘rib chiqadilar; Konnotativ ma‘nolarni aniqlaydilar; Muallifning qahramon, vaziyat va ruhiyatiga ta‘sirini tahlil qiladilar. “Ko‘ngli g‘ira-shira bo‘lib” — bu ibora qahramonning ruhiy holatini ifodalashda ishlatiladi va uning ichki noaniqligi, xavotirini bildiradi. So‘z birikmalarining morfologik, sintaktik va fonetik jihatlarini o‘rganish. Bu tahlil orqali: So‘z

birikmalarining grammatik tuzilishi; Ularning tovush o'ziga xosligi va ritmik tuzilishi; Uslubiy vazifalari aniqlanadi. Quyidagi mashqlar o'quvchilarning so'z birikmalarni to'g'ri tushunishi va qo'llashini ta'minlaydi: O'quvchilarga matndan olingan so'z birikmalarning ma'nosi va hissiy ohangini tushuntirish topshiriladi[3]. "Ko'ngli g'ira-shira" iborasini o'zingizning so'zlaringiz bilan izohlang. Ushbu iboraga o'xshash boshqa ifodalarni toping. So'z birikmalarning sinonimlarini va antonimlarini aniqlash, ularni o'zaro almashtirish bo'yicha mashqlar. "Yuragi siqilgan" iborasining sinonimlari sifatida qanday ifodalar ishlatilishi mumkin? (masalan, "yuragi og'ir", "ruhi siqilgan") Bunday ifodalarning antonimlarini toping. C. Ijodiy yozma mashqlar O'quvchilarga so'z birikmalardan foydalanib, kichik hikoyalar, she'rlar yoki dialoglar yaratish topshiriladi. D. Fonetik mashqlar So'z birikmalarni talaffuz qilishda urg'u va intonatsiyani o'rganish. Bu, ayniqsa, badiiy nutqni rivojlantirishda muhim.

So'z birikmalarining ta'lim jarayonida samarali o'zlashishi uchun o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhimdir. Bunda quyidagi jihatlarga e'tibor qaratiladi: *E'tibor va xotirani faollashtirish*: So'z birikmalarining konnotativ ma'nolari ko'pincha ko'proq sezgi va his-tuyg'ular bilan bog'liq bo'lgani uchun, ularni yodlashda vizual va emotsional elementlardan foydalanish samarali. *Motivatsiya yaratish*: O'quvchilarni so'z birikmalarining badiiy va ma'naviy qiymati haqida tushuntirish, ularni asar orqali chuqurroq his-tuyg'ular bilan bog'lash ta'lim jarayonini jonlantiradi. *Individual yondashuv*: Har bir o'quvchining o'rganish uslubi, qobiliyati va qiziqishlariga moslashgan metodlarni qo'llash natijasida so'z birikmalarini o'zlashtirish samaradorligi oshadi[4]. O'tkir Hoshimovning badiiy matnlarida so'z birikmalar nafaqat til birligi sifatida, balki o'ziga xos obraz yaratish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Ularning ishlatilishi orqali muallif quyidagi maqsadlarga erishadi: Qahramonlarning ichki holatini ochish: Masalan, "ko'ngli g'ira-shira" iborasi qahramonning ruhi noaniqligi va bezovtaligini ifodalaydi[5]. *Muayyan muhit va atmosferani yaratish*: So'z birikmalarning fonetik xususiyatlari — takroriy tovushlar, ritm va ohang yordamida badiiy muhit yanada jonlanadi. *Hissiy ta'sirni kuchaytirish*: Uslubiy so'z birikmalar orqali o'quvchida turli kayfiyatlar — qo'rqinch, shodlik, hafsalalik — uyg'otiladi. Quyidagi interfaol texnikalar o'quvchilarni so'z birikmalarni o'rganishda faol ishtirok etishga undaydi va ularning tushunish qobiliyatini oshiradi: 1. Har bir kartochkada so'z birikma, uning ma'nosi va uslubiy vazifasi yoziladi. O'quvchilar kartochkalarni almashib, so'z birikmalarning ma'nolari haqida fikr yuritadilar yoki ularni to'g'ri kontekstga joylashtiradilar. 2. So'z birikmalarga mos keladigan rasm yoki tasvirni topish. Bu usul so'z birikmalarining konnotativ ma'nosini vizual tarzda mustahkamlashga yordam beradi. 3. Matn yaratish mashqlari O'quvchilar berilgan so'z birikmalar ro'yxatidan foydalanib, qisqa hikoya yoki dialog yozadilar. Bu mashq ijodiy fikrlashni rivojlantiradi va so'z birikmalarni amaliy qo'llashni o'rgatadi. O'tkir Hoshimov asarlaridan olingan parchalarning audio o'qilishi, teatr sahnalari yoki videoroliklar ko'rish so'z birikmalarning ifodaviy kuchini yaxshiroq anglashga yordam beradi. Misol 1: Matndan olingan ibora — "ko'ngli g'ira-shira bo'lib" Bu so'z birikma qahramonning

ichki bezovtalik, noaniqlik holatini fonetik va leksik jihatdan ifodalaydi. Fonetik tomondan “g’ira-shira” so‘zidagi takroriy “sh” tovushi noaniq, aralash holatni aks ettiradi. Uslubiy jihatdan bu ibora o‘quvchida ruhiy zo‘riqish tuyg‘usini uyg‘otadi. Misol 2: “Yuragi siqilgan”[5] Bu ibora ruhiy azobni ta’kidlaydi. So‘z birikmaning konnotativ ma’nosi o‘quvchini qahramonning qayg‘usi bilan hamdardlik qilishga undaydi. So‘z birikmalarni o‘rgatish samaradorligini aniqlash uchun quyidagi mezonlar qo‘llaniladi: So‘z birikmaning lug‘aviy va konnotativ ma’nolarini to‘g‘ri tushunish; Ularni matnda kontekstga mos qo‘llay olish; Uslubiy vazifasini anglab, nutqda amaliy qo‘llay olish; So‘z birikmalardan foydalanib, ijodiy matnlar yozish qobiliyati. So‘z birikmalarni o‘zlashtirishda eng samarali usullardan biri — ularni matn kontekstida o‘rganishdir. O‘quvchilar so‘z birikmaning lug‘aviy ma’nosi bilan birga, u ishlatilgan badiiy kontekstni ham tahlil qilishi lozim. Bu yondashuv quyidagi afzalliklarga ega: Ma’noni to‘liq anglash: So‘z birikma matnda qanday ma’noda qo‘llanganini aniqlash orqali o‘quvchilar uni noaniqliklardan tozalaydi. Uslubiy o‘ziga xoslikni anglash: Muallifning badiiy maqsadiga muvofiq so‘z birikmaning qanday emotsional ohangda ishlatilganini tushunadi. Til madaniyatini rivojlantirish: So‘z birikmalar yordamida yanada boy, ifodali nutq yaratish ko‘nikmasi shakllanadi. O‘tkir Hoshimovning "Ikki eshik orasi" asarida uchraydigan “ko‘ngli g’ira-shira” iborasi o‘quvchi uchun avval lug‘aviy jihatdan noaniq bo‘lishi mumkin, lekin uni kontekstda tahlil qilganda qahramonning ruhiy holati — bezovtalik va xavotir hislari ochiladi. O‘quvchilarga O‘tkir Hoshimov asarlaridan olingan so‘z birikmalar bilan boyitilgan dialoglar tayyorlash tavsiya etiladi. Guruh bo‘lib, berilgan so‘z birikmalarni ishlatgan holda qisqa dialog yozish. Har bir guruh o‘z dialogini sinf oldida taqdim etadi. Ta’limchi so‘z birikmalarining to‘g‘ri ishlatilishini va uslubiy jihatlarni tahlil qiladi. Bu metod o‘quvchilarga murakkab so‘z birikmalarni yaxshiroq eslab qolish uchun yordam beradi. Kalit so‘zlar — bu so‘z birikmadagi asosiy so‘zlar bo‘lib, ularning atrofida qo‘shimcha ma’lumotlar quriladi. “So‘z birikma:ko‘ngli g’ira-shira” Kalit so‘z: “ko‘ngil” va “g’ira-shira” tovushlari. O‘quvchilar ushbu kalit so‘zlar atrofida so‘z birikmaning ma’nosini va fonetik xususiyatlarini tahlil qiladilar. Fonetik jihatdan so‘z birikmalarining ta’sirchanligi ularning tovush uyg‘unligi va ritmida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilarga quyidagilarni o‘rgatish muhim: So‘z birikmalar ichidagi urg‘u joylari va intonatsiya; Takroriy tovushlar (alliteratsiya), ularning hissiy ta’siri; So‘z birikmalarining ohangdorligi, ritmik uyg‘unligi. “O‘tkir Hoshimovning “ko‘ngli g’ira-shira” iborasidagi “sh” tovushlari bezovtalik va aralashgan his-tuyg‘ularni aks ettiradi.” Bugungi kunda pedagogik jarayonda elektron vositalar va multimedia resurslari katta ahamiyatga ega[6].

O‘tkir Hoshimov asarlaridagi so‘z birikmalarni o‘rgatishda quyidagi texnologiyalardan foydalanish tavsiya etiladi: *Interaktiv darsliklar:* So‘z birikmalarining ma’nolari, ishlatilishi va uslubiy xususiyatlarini interfaol shaklda ko‘rsatadi. *Video va audio materiallar:* Muallifning asarlarini professional o‘qishlari, audio-kitoblar, sahna ko‘rinishlari. *Onlayn testlar va viktorinalar:* So‘z birikmalarining turli vazifalarini mustahkamlash uchun. *Mobil ilovalar:* So‘z birikmalarining lug‘at ma’nosi, sinonimlari va fonetik xususiyatlarini o‘rganish uchun

moslashtirilgan dasturlar. Soʻz birikmalar nutqning ifodali va estetik jihatini oshiradi, shuning uchun ularni oʻrgatish taʼlim jarayonining asosiy vazifalaridan biridir.

Natijada oʻquvchilar: nutq boyligini oshiradi: Soʻz birikmalar yordamida oddiy fikrlarni yanada boy va maʼnodor ifodalashni oʻrganadilar. Uslubiy qobiliyatlarni rivojlantiradi: Har xil vaziyatlarda soʻz birikmalarining toʻgʻri va taʼsirli qoʻllanishini bilib oladilar. Ijodiy fikrlashni shakllantiradi. Yangi soʻz birikmalar yaratish va mavjudlarini yangi maʼnolarda qoʻllash koʻnikmasini egallaydilar. Oʻtkir Hoshimov asarlarida soʻz birikmalarining uslubiy xususiyatlari nafaqat badiiy matnning estetikligini oshiradi, balki qahramonlarning ruhiy holatini, voqea-muhitning atmosferasini chuqurroq ifodalashga xizmat qiladi. Ularni oʻrgatishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar va texnologiyalar yordamida oʻquvchilarning til madaniyati va nutq madaniyatini rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, soʻz birikmalarni mustahkamlash uchun amaliy mashqlar, ijodiy topshiriqlar va baholash mezonlari taʼlim jarayonining samaradorligini oshiradi[7].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tursunov, J. Adabiy til va uslubshunoslik. Toshkent: Akademnashr, 2018. (Tursunov, J. Literary language and stylistics. Tashkent: Akademnashr, 2018.)
2. Xolmurodov, T. Oʻzbek adabiy tilining uslubiy normativlari. Toshkent: Sharq, 2018. (Kholmurodov, T. Stylistic norms of the Uzbek literary language. Tashkent: Sharq, 2018.)
3. Ismoilov, B. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar va til oʻqitish metodlari. Toshkent: Oʻqituvchi, 2020. (Ismoilov, B. Modern pedagogical technologies and language teaching methods. Tashkent: O'qituvchi, 2020.)
4. Hasanov, A. Oʻzbek tilining uslubiy tahlili. Toshkent: Fan, 2016. (Hasanov, A. Stylistic analysis of the Uzbek language. Tashkent: Fan, 2016.)
5. Oʻtkir Hoshimov. Tanlangan asarlar. Toshkent: "Oʻzbekiston" nashriyoti, 2005. (O'tkir Hoshimov. Selected works. Tashkent: "O'zbekiston" publishing house, 2005.)
6. Karimov, I. Soʻz birikmalarining badiiy-uslubiy ahamiyati. Toshkent: Sharq, 2014. (Karimov, I. The artistic and stylistic significance of word combinations. Tashkent: Sharq, 2014).
7. Ergashev, M. Oʻzbek tilini oʻrgatishda interaktiv metodlar. Toshkent: Oʻqituvchi, 2022 (Ergashev, M. Interactive methods in teaching the Uzbek language. Tashkent: O'qituvati, 2022)